

L. Pintar:

Satura.

Puščavnik. Kdo je to? Kot navadno apelativno ime nam zaznamuje vsakega, ki v puščavi živi, kakor „samotar“ vsakega, ki na samoti prebiva. V Prešernovi romanci „od zidanja cerkve na Šmarni gori“ pa mislim, da je „Puščavnik“ že nekoliko več kot navaden apelativum, da prehaja že v vrsto priimkov, da je že nekako lastno ime. Domnevam namreč, da je to tisti v Faustulanumu živeči „Eremita“, ki sem ga bil že mimogrede omenil kot slovečega homeopata v eni prejšnji Saturi (Lj. Zv. XXIX, 558). Domnevam dalje, da je ta Prešernova pesem namenjena njegovemu tedanjemu dobremu znancu Matevžu (oziroma Faustu) Gradišku prav enako, kakor se pripoveduje, da je „Sv. Senan“ veljal patru Benvenuto Chrobatu (Zbornik Sl. Mat. IV, 155, oziroma Slov. Nar. XIII, 144) in „Romarska“ Vodiškemu župniku Jerneju Arkotu (Lj. Zv. XXVIII, 375). —

Na katere razloge da naslanjam to svojo domnevo, bom poskusil razjasniti v naslednjih vrsticah. Najprej pa sledi kratek življenjepis Gradiškov. Nekak pregled Puščavnikovega življenja, posnet po beležkah njegovega dnevnika, je bil že leta 1885 priobčil Jan. Žan v podlistku Slovenca XIII. 1. št. 61—67 in 77—80 pod naslovom „Prior Faustus, usmiljen brat, zdravnik na Kranjskem“. —

Matevž Gradišek rojen v Zgornjih Gameljnah 1. septembra 1776 sin ubožnih staršev je moral preživeti precej zanemarjeno mladost in prestati mnogo boleznih in nesreč. V svojem 13. letu je prišel v Ljubljano k posamentirarju Andreju Travnu učiti se izdelovanja vrvic, obrobkov in obšivkov, kjer se je rokodelskemu učencu poleg surovih pomočnikov še slabše godilo, — vendar je vztrajal tu skoro polšesto leto, potem pa prestopil v Celje k Pergdoltu ter ostal v njegovi službi dobra tri leta. Med tem je zbežan in sam s seboj nezadovoljen prevdarjal, kam bi se obrnil, delal načrte, da bi se napotil po svetu, da bi vstopil k vojakom, pošiljal prošnje k franciškānom, h kapucinom, da bi ga sprejeli za fratra v samostan, na posled se mu je poleti 1797 posrečilo izprositi si sprejem v samostan „fratrum misericordiae“. Po novem letu 1798 je bil na Dunaju kot usmiljen brat preoblečen in s tem se je začelo zanj novo življenje; v Dunajskem novicijatu je prebil skoraj dve leti in potem dobrega pol leta v Nemškem gradcu. Od tam je prišel za tri leta v Ljub-

ljanski samostan, kjer je moral pridno hoditi kolekturo (miloščino) pobirat. Ta tri leta je prav mnogo potoval, ob izidu poletja 1803 so ga pa premestili v Feldsperg (Valtice) na Nižjeavstrijskem blizu Moravske meje, kjer imajo usmiljeni bratje znamenit samostan in bolnišnico. Tu je začel s pravimi medicinskimi študijami (anatomijo, osteologijo) in ker si je domišljal, da je že prestar in preslabega spomina, je hotel izprva kar obupati, vendar je z velikim naporom vztrajal in 3. avgusta 1804 s častjo dobro obstal prvi eksamen; v drugem kurzu je pridno pisal predavanja v kolegiju, vtrdil si spomin, priljubil se patru subpriorju Benediktu, sploh tako vrlo napredoval, da je bil svojim kolegom za korepetitorja; 13. aprila 1805 je napravil v Feldspergu prav dobro zadnji eksamen, potem pa je, provincijalu Riedigerju od eksprovincijala Norberta vrlo dobro priporočen, odšel v Prago na univerzo, kjer ga pa niso hoteli vpisati za rednega slušatelja, le kot vnanjika, kar ga je zopet precej potrla. Tedaj pa je bil začel v samostanski bolnišnici Florenc bolnike zapuščati, Gradišek se je pa za te zapuščene pobrigal, jih skrbno prevezoval in poleg pridnosti doma v bolnišnici je tudi prav marljivo zahajal na visoko šolo. Tedaj je bila v Pragi velika lakota, da so ljudje od lakote mrli, Gradišek je pa kot Florencov naslednik mislil le na svojo novo službo, na skrb za bolnike in na svoje študije. Šestindvajsetega avgusta 1805 je napravil na univerzi „provizoričen izpit“, pa dobro, in z oktobrom tistega leta je začel redno obiskovati vse nauke v Karolini. Leto 1806 je Gradiška najbolj povzdignilo; bolniki so imeli do njega veliko zaupanje; pojavile so se epidemično razne belezni: zlatenica, vročinska bolezen, zateklina podušesne žleze (slinavke) i. t. d. — torej dela na vse strani grozovito. — In ko je dvorna komisija zavoljo epidemije rumene mrzlice prišla bolnišnice pregledovat, je bila v bolnišnici praških usmiljenih bratov prav zadovoljna in so dobili vsled tega od cesarja posebno priznanje in pohvalo. V začetku spomladi je začela epidemija pojenjavati; — Gradišek pa je pridno hodil na kliniko in zadnjega junija srečno prebil rigoroze. — O Malem Šmarnu tistega 1. (1806) je izvolil definatorium njegovega reda zbran v Požunu Fausta Gradiška za subprijorja ter mu odkazal za delokrog ljubljansko bolnišnico, ki jo je tedaj vladal prijor Hermes Modic, ki je bil pa že star in bolehen. Prišedši 6. oktobra srečno v Ljubljano, pridobil si je v kratkem pri bolnikih in tudi pri vnanjih splošno zaupanje. Ko je došel 5. aprila 1807 v Ljubljano provincijal usmiljenih bratov P. Riediger na kanonično vizitacijo, postavil je 7. aprila Fausta za

priorja (vikarja) in predstojnika samostana in bolnišnice; s tem pa se je navalilo na Faustove rame veliko breme skrbi in dela in vsakovrstne zoprnosti, že 12. aprila se mu je Hermes zoper postavil, da ga je moral v zaščito svoje avtoritete „skozi bukve previžati“. Instalacija novega vikarja se je obhajala 3. majnika. Potem se je lotil Faustus z vso delobrižnostjo arhiva in protokolov ter delal eno leto in osem mesecev, med tem je napravil sam zase novo stanovanje, priredil v bolnišnici posebno kanclijo, začel zanemarjeno klostersko gospodarstvo in dolžnike v red spravljati — in naposled se je od velike skrbi in napornega dela čutil tako utrujenega in oslabelega, da si je začel sam domišljati, da je jetičen; — odpravil se je v Idrijsko jamo svojo jetiko poskusit, povrnivši se iz Idrije se je mnogo bolje počutil in izgubil tudi strah pred jetiko. Oskrbel je bil v samostanu nov zvon, da privabi ljudi, uvedel je v cerkvi usmiljenih bratov posebne litanije, v samostanu je mnogo stvari popravil, zboljšal in pre naredil ter z natančnim dopolnjevanjem dolžnosti spravil samostan v tako čast in zaupanje, da so se začeli od vseh krajev bolniki k njemu zatekati. Tridesetega aprila 1808 je bila peta in zadnja komisija prišla na ogled, da se osnuje na bólnici tudi klinika (šola), pri tej priliki sta se Faustus in Kogel stanovitno dobro držala in 25. junija 1808 se je že obhajal častitljiv začetek kliniške šole, „korist in čast naša“, pravi Faustov dnevnik; zavoljo osnovanja klinike je bil Faustus od cesarja pohvaljen in njegov plan potrjen. — Francozov prihod pa je leta 1809 prizadel Faustu največ skrbi, bólnica usmiljenih bratov je bila ranjenih francoskih vojakov prenapolnjena, druginja velika, dohodkov, ki so jih prej dobivali iz javnih blagajnic, ni bilo več, kajti po prihodu Francozov se jim prejšnja dotacija ni več izplačevala, zahteve so pa od dne do dne naraščale. Strogi ukazi so zahtevali: „preskrbi, pripravi!“, a nihče ni povedal, kje vzemi. Tedaj je imel Faustus, da bi preskrbel pomoči za svoj samostan, dokaj pisanja in ukvarjanja s prošnjami, pa brezuspešno. Tolažili so jih samo, naj potrpe. Ker se je usmiljenim bratom v Ljubljani tako trda godila in ni bilo pomoči ni od Francozov niti od cesarskih, tedaj je prior Faustus 26. januarja 1810 pisal provincijalu na Dunaj, mu zvesto razložil vse razmere ter prosil za povelje, kaj jim je storiti. Na to je dobil 10. marca z Dunaja od provincijala povelje, naj samostan odpove in izroči; bratje so na to sklenili, da ne ostanejo na Ilirskem, in 13. marca je Faustus izročil francoski vladi resignacijo samostana, na katero so se vsi bratje podpisali — 19. marca je bil že začetek

komisije za ohranitev samostana in od general-intendanta Dauche je došla 9. maja imenitna pomoč zanj. V začetku junija je moral Faustus z Liberjem na povelje general-intendanta h komisiji v Gorico, da odstavi Edvarda, tam se je pri računih hudo potil in potem postavil po kapiteljnu Liberja za administratorja, imel pa še celo poletje kot komisar z goriškim samostanom opravka poleg skrbi za ukinjenje ali ohranjenje domačega samostana (dopisovanje z zadrskim prijorjem, da bi dobili bratov iz Milana, sestavljanje velike spomenice na Marmonta, udeleževanje pri komisijah, pota k intendantu i. t. d.) in vrhu vsega tega so mu še nevhaležni bratje očitali, da jih je Francozom prodal. Leta 1811 se je pa stvar naenkrat drugače zasukala. Četrtega februarja je dobil Faustus od intendance prepoved, da ne sme več bolnikov sprejemati, češ da se bo poslopje porabilo za zbiranje vojaških novincev za francosko armado in res se je sredi majnika začelo v samostanu usmiljenih bratov asentiranje rekrutov. — Šestindvajsetga marca so bili sicer nakazali Faustu Gradišku 500 frankov, a dolga je bilo že nad 600 frankov, obljubovali so sicer samostanu, da bodo plačali tudi zaostanek za leto 1810 — toda vse te obljube niso mogle pridobiti ozlovoljenih usmiljenih bratov, da bi nadaljevali oskrbovanje ljubljanske bólnice. Dvanajstega oktobra 1811 so prvi trije bratje zapustili Ljubljano in se odpravili na Dunaj, prijor Faustus je ostal, da varuje interese svojega reda še naprej. Petnajstega oktobra je intendantca sklenila, da prevzame samostan, in drugi dan je že začela komisija s popisovanjem samostanskega premoženja, ki je trajalo deset dni. Faustus je bil vesel, da se teh križev iznebi, in je izročil 30. oktobra zadovoljen samostanski in bolnišniški inventar novemu upravitelju Polaku, sam pa je našel utočišče v bogati hiši Matevža Castagna, pri katerem se mu je bilo posrečilo že več vrlo uspelih ozdravljenj. Drugega novembra se je preselil iz samostana v „hišo božje previdnosti“ (kakor jo sam imenuje v svojem dnevniku) in vsi Castagnetovi so ga z veseljem in častjo sprejeli. — Polpeto leto je bil torej prijor samostana in ravnatelj bólnice pravzaprav v i k a r konventa, kajti nominalni prijor je bil še starček Chermes Modic (Schematismus nazivlja Fausta „Konventvikär und Oberwundarzt“. — Poslej pa je blizu štiri leta bival pri družini Castagna v Nunski ulici v sedanji Stedryjevi hiši. — Čez tri leta potem so Castagnetovi svojo hišo v Ljubljani prodali in se preselili v Trst in Faustus z njimi. Spomladi 1818 je hotel iz privatne hiše zopet nazaj v samostan, Castagna se je pa obrnil do provincijala, naj bi Faustus še ostal pri njih,

odgovor je bil: naj ostane, ako hoče ostati. Ostal je in se preselil z družino na pristavo v Škedenj, od tam je dopisoval tudi v Ljubljano v *Illyr. Blatt*, tako n. pr. je pisal 26. julija 1820 „čez kušvajne“ in posnetek tega dopisa je res priobčil *Illyr. Blatt* v 34. številki. Tistega leta je tudi z veliko marljivostjo sestavljal in pisal svojo „*Materia medica*“. Vsled mnogega dela (tisto leto je imel 9538 bolnikov in poleg tega še spisovanje razprave o zdravilstvu) se je lotila Fausta velika nervoznost, in glavobol, ki ga je mučil že celo življenje, kar ga je bil nekdo v otročjih letih zadel s kamenom na sence, se je pojavil kot neznosno revmatično trganje. Tedaj je sklenil prositi za pokoj. Leta 1822 so ga bili poslali v goriški samostan, kjer pa pri bratih ni našel zaupanja in soglasja, in čez nekaj mesecev že se je vrnil zopet v Trst in začel živahno dopisovanje s provincijalom na Dunaju, da bi ga odpustili iz samostana. O Božiču 1823 je razodel Šmartinskemu župniku svojo namero, da bi se rad v njegovi bližini naselil, in 13. julija 1824 je prišel osebno v Šmartin na ogledi in še tisti mesec izbral kraj, kjer se je sklenil nastaniti, kupil je svet, plačal in dal nase prepisati. Zaprošeno pokojnino mu je bil sicer prvi tozadevni odlok vzkratil, toda s ponovnimi prošnjami in rekurzi se mu je vendar posrečilo, da si jo je izposloval. Štiri dni po Velikem Šmarnu 1824 se je preselil iz Trsta v Šmartin in par dni na to so začeli že z zidanjem hišice v „Puščavi“, Faustus sam je bil med tem le malo v Šmartinu, potoval je dosti križem po deželi. Eremitaža ali hišica v Puščavi, ki si jo je bil dal Gradišek zgraditi, stoji še danes pod št. 42. prav blizu nad cesto, če greš iz Šmartina proti Tacnu (pred Kovačem); imenuje se še danes s starim imenom „Puščava“, ljudi bo pa že prav malo, ki bi se še vedeli spominjati nekdanjega „prejerja“ (tako si je namreč prosto ljudstvo prilagodilo ime „prijor“). Majnika meseca 1825 je bila eremitaža dozidana in blagoslovljena in devetega tistega meseca se je Faustus v novi hišici naselil in desetega je začel v njej svoje ordinacije, kajti dovolitev od gubernija, da se sme v Šmartinu naseliti in izvrševati tam zdravilstvo, je bil dobil že 14. oktobra 1824. — Poslej je še dobrih enajst let kot zdravnik deloval v svoji rojstni fari — 11. novembra 1837 je sklenil mnogolično svoje življenje za otrpnjenjem pljuč.

Oglejmo si nekoliko Faustovo puščavnikovanje. Ime „puščavnik“ so mu sicer splošno nadevali, dasiravno se mi ne zdi prav srečno izbrano, vsaj je stala njegova hišica prav blizu drugih Šmartinskih hiš na prijaznem proti vzhodu obrnjenem gričku prav na vznožju

Šmarne gore in on v tej hišici ni samotaril, ampak je imel dan na dan, če je bil le domá, vse polno posetnikov, bolniki so namreč od blizu in daleč prihajali k slovečemu zdravniku. Klicali so ga pa tudi mnogo na dom v premožnejše hiše, v mesta in trge po deželi, v graščine, zlasti pa v Ljubljano, da je imel res malo mirnih dni. Kolikor ni bil zaposlen od zdravniških opravil, se je rad udeleževal zabavnih gostij pa tudi cerkvenih opravil; domačemu župniku Francu Pavliču je mnogo pomagal in dostikrat zanj pridigoval ali ob posebnih slovesnostih mu asistiral, kajti kot subdijakon je Faustus taka cerkvena opravila lahko prevzemal.

Da sta bila Prešeren in priyor Faustus prav dobra znanca, pa sklepam iz tega, ker sta morala čestokrat na Šmarni gori trčiti skupaj pri Prešernovem stricu Jakobu, ki je bil v tridesetnih letih († 20. junija 1837) tam gori za vikarja ali župnega namestnika, kajti pesnik je hodil k stricu na posete, zlasti ob shodih in slavnostnih prilikah; tedaj pa je prihajal na vznožju gore nastanjeni puščavnik tudi redno na goro ne samo na slavnostno pogostitev, ampak kot goreč cerkveni govornik tudi romarjem pridigoval. Do govorništva in prižnice je imel namreč Gradišek prav posebno veselje že od otročjih let sem. Teh priljubljenih navad pa tudi kot puščavnik ni opustil in v svojem dnevniku ima zabeleženih mnogo cerkvenih opravil in celo vrsto pridig, adventnih in postnih v Šmartinu, zlasti pa rožnovenških na Šmarni gori — in od leta 1826 do 1834 je hodil skoraj redno ob roženkranski nedelji kot pridigarski gost duhovniku Prešernu pomagat. Kakov pridigar je bil Faustus, sicer ne vemo, vendar domnevam, da je Prešeren s tisto forsirano palilogijo v začetku pesmi „od zidanja“ . . . satirično spominjal na Gradiškov pridigarski način. Pa še nekaj je, kar mi podpira domnevo, da bi omenjena pesem utegnila veljati puščavniku Gradišku. Ta se je namreč svoj čas mnogo trudil za zidanje nove Šmartinske cerkve. Od svojih bolnikov sicer ni ravno zahteval plačila, pač pa je nabiral prostovoljne darove v nabiralnik pri svoji kapelici in pri vsaki priliki, menda tudi v pridigah, je v nemal svoje poslušalce za zbiranje darov za novo cerkev. Drugega septembra 1829 se je šel prvič v Ljubljano posvetovat, kako bi se začelo zidanje nove Šmartinske cerkve, 10. oktobra je bil zopet v Ljubljani v isti zadevi. Tisto leto potem je bilo zelo veliko snega in grozno hud mraz (o Svečnici 22" pod ničlo). Faustus je imel poslej vse polno potov in priganjanja, da bi šla stvar naprej, zdaj k vladi in stavbenim uradom, zdaj v škofijo, doma pa pridige in oznanovanja ofrov in razna prigovarjanja, predno

so se udali in sklenili sezidati novo cerkev, predno se je sestavila stavbena komisija i. t. d. —

Ali je pripovedka o zidanju cerkve na Šmarni gori v kaki zvezi z listino (Schumi Urk. u. Regest. II, str. 23, št. 31), ki pripoveduje: anno D. 1216. (1. Oktob.): „Albertus de Marienberch licentiavit sua bona voluntate cum consensu filiorum domino Werlando de Vledinick . . . Villach unum mansum dare pro remedio animae suae et uxoris ipsius super altare sanctae Marie de Obernburch . . .“? Ne verjamem. — Zveza Prešernove pesmi z osebo Šmartinskega puščavnika se mi pa ne zdi neverjetna. Smatrati se dá ta Prešernova pesem za vspretnico oni o Sv. Senanu in kakor je baje z ono podražil patra Benvenuta, tako mislim, da je s to poščegetal puščavnika Fausta, češ da se tudi on ženstva ne boji; in pesnik je tu prav lično in mično naslikal v zaupljivem razgovoru puščavnikovo vabljenje in vabljanje od kitice do kitice stopnjevano od plahotnega ogovora „O lepa hčer, o lepa hčer! Počij pri meni en večer!“ pa do ukazilnega „Ostani hči!“ i. t. d., to je do katastrofe — in pa dosledno njeno zavračanje vabila z besedami „O, ne mudite me nikar!“ — Hudomušen je bil Prešeren dovolj in nagajiv, da mu lahko prisodimo namen takega satiričnega zbadanja pobožnjaškemu krepostniku in čudaku nasproti, dasiravno mu resno ničesar ne očita. Če spravimo na tak način Prešernovo povest o zidanju Šmarnogorske cerkve s puščavnikom Faustom v zvezo, zdi se mi, da ima takoj več življenja, da dobi s tem več pomena, nego bi ga imela kot popolnoma abstraktna pripovedka. Meni se torej vsiljuje mnenje, da nastop puščavnika nikakor ni abstraktna pesnikova iznajdba, da je marveč puščavnik konkretna oseba iz Prešernove dobe, ki jo je pesnik namenoma vpletel v svojo pripovedko kot propagatorja navduševalne ideje za zidavo nove cerkve.

Da je v tretjem oddelku izpal en verz, ki bi imel biti vzporeden s peto sedanjo vrstico, je opomnil že prof. Korš (Lj. Zv. XX, 808).

Ali je puščavec v pesmi „Orglar“, ki je slavca zaradi zaljubljenih pesmi pri bogu tožil, tudi kaj v zvezi s puščavnikom pod Šmarno goro, ne bom trdil na nobeno plat.

